

Agata Tasak

"Dyktatury i tyranie : szkice o niedemokratycznej władzy", Marek Bankowicz, Wiesław Kozub-Ciembroniewicz, Kraków 2007 : [recenzja]

Polityka i Społeczeństwo nr 7, 287-290

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Agata Tasak

**MAREK BANKOWICZ,
WIESŁAW KOZUB-CIEMBRONIEWICZ:
DYKTATURY I TYRANIE.
SZKICE O NIEDEMOKRATYCZNEJ WŁADZY
WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO,
KRAKÓW 2007, 224 SS.**

Dwudziesty wiek przyniósł wydarzenia, które należały do najbardziej tragicznych w dziejach ludzkości. Poszukując przyczyn dramatów i cierpień wielu milionów ludzi na całym świecie, nie sposób nie podjąć refleksji odnośnie do natury takich zjawisk jak dyktatury, tyranie, totalitaryzm. To one w dramatyczny sposób zaciążyły nad całą historią XX wieku, odciskając straszliwe piętno na losach jednostek, państw i narodów. Nie dziwi więc, że stały się przedmiotem bardzo licznych badań i analiz. Z wielu publikacji dotyczących tych zagadnień warto zwrócić uwagę na książkę *Dyktatury i tyranie. Szkice o niedemokratycznej władzy* Marka Bankowicza i Wiesława Kozuba-Ciembroniewicza.

Autorzy od dawna analizują ideologie i systemy władzy niedemokratycznej. Są twórcami wielu publikacji naukowych będących wynikiem tych badań. Książka będąca przedmiotem recenzji w zamyśle Autorów powinna trafić do szerokiego kręgu czytelników zainteresowanych ideologią i systemami politycznymi XX wieku. Jak zaznaczają w słowie wstępnym – zasadniczym celem publikacji jest upowszechnienie i spopularyzowanie wyników ich badań naukowych, jak również mało znanych dokumentów i relacji historycznych. Wyprzedzając dalsze rozważania, należy podkreślić, że w pełni udało się Autorom połączyć błyskotliwy tok narracji, drobiazgowość faktograficzną, przejrzystość i logiczność wywodu z przystępnym językiem, zrozumiałym nawet dla nieprzygotowanego czytelnika. Książka może także stać się podstawowym podręcznikiem dla studentów.

Opracowanie składa się z dwóch obszernych części podzielonych na siedem rozdziałów. Pierwsza część, autorstwa W. Kozuba-Ciembroniewicza, ma charakter terminologiczno-metodologiczny, druga, autorstwa Marka Bankowicza, przywołuje filozoficzne uzasadnienia dyktatury, pojęcie autorytaryzmu i jego rodzaje oraz stanowi analizę roli terroru w systemach totalitarnych. Ostatnia, niezwykle ciekawa część książki, to rozważania M. Bankowicza „o rewolucyjnej awangardzie, czyli totalitarnym elitaryzmie”.

W części pierwszej niezwykle wartościowy wydaje się fragment dotyczący politycznych interpretacji totalitaryzmu. W niezliczonych naukowych dyskusjach i polemikach odnośnie do analizowanego tematu kwestie terminologiczne wciąż zajmują bardzo wiele miejsca. Trzeba zaznaczyć, że w natłoku wielu różnych interpretacji Autor w sposób jasny i rzeczowy poddał analizie i usystematyzował najbardziej trafne, jego zdaniem, propozycje. Przede wszystkim została przywołana, uznana za klasyczną, typologia dyktatury totalitarnej Carla J. Friedricha i Zbigniewa K. Brzezińskiego.

Wiele miejsca Autor poświęca interesującej, w jego opinii, typologii faszyzmu autorstwa Marii Zmierczak, z wyeksponowaniem roli ideologii, której cechą naczelną jest negacja istniejącej rzeczywistości, oraz szczególnie docenianej przez Autora typologii instytucjonalizacji faszystowskiej monopartii Konstantego Grzybowskiego. Dokładnie zostaje także przedstawiona charakterystyka faszyzmu Jerzego W. Borejszy oraz propozycja Marii Zmierczak.

Ważnym fragmentem części pierwszej jest rozdział poświęcony sowieckiemu totalitaryzmowi – bolszewizmowi, jego podstawom ideowym, genezie i najważniejszym wydarzeniom politycznym stanowiącym opis tej formy totalitaryzmu. Ciekawym zabiegiem jest zestawienie bolszewizmu i stalinizmu z faszystowskim totalitaryzmem. Ten ostatni jest niezwykle dokładnie zanalizowany przez Autora. Czytelnicy znajdą w książce wiele informacji na temat różnych form aktywności politycznej faszystów, analizę doktryny i światopoglądu członków ruchu faszystowskiego: swoiste ujęcie nacjonalizmu i rasizmu, koncepcje wodza–elity–mas, decyzyonizmu i solidaryzmu. Część pierwszą dopełnia rozdział „Krytyka światopoglądowa totalitaryzmu”. Autor umieścił w nim przegląd kilku stanowisk krytycznych wobec ideologii i doktryny faszystowskiej, parę zdań na temat krytycznego stanowiska części społeczeństwa włoskiego w analizowanym okresie, środowisk broniących wartości liberalnych oraz tych krytykujących faszyzm z pozycji lewicowych. W tej części książki znajdujemy także charakterystykę stano-

wiska kościołów chrześcijańskich wobec narodowego socjalizmu oraz personalistyczną krytykę totalitaryzmu.

Część drugą publikacji otwiera rozdział o filozoficznych uzasadnieniach dyktatury. Jak sam Autor zaznacza, „ma on charakter «wycieczki» w przeszłość myśli politycznej, jego celem zaś jest próba odzyskania pewnych koncepcji czy też nawet ledwie zarysowanych, szkicowych formuł teoretycznych, które potem w jakiś sposób – świadomie lub mimowolnie – odżyją w poszukiwaniach teoretyków współczesnych dyktatur czy totalitaryzmów”. Kogo zatem spotkamy jako tych, których idee zainspirowały, słusznie czy nie, twórców systemów niedemokratycznych? Przegląd otwiera Platon, a później Niccolo Machiavelli, Jean Jacques Rousseau, Gracchus Babeuf, Louis Auguste Blanqui. Autor w krótkim zarysie przypomniał, które z fragmentów filozofii tych znanych postaci posłużyły jako podstawa tworzenia doktryny totalitarnej.

Niezwykle cennym fragmentem części drugiej analizowanej publikacji jest rozdział, w którym szczegółowej analizie zostaje poddane pojęcie autorytaryzmu. Jak słusznie zauważa Autor, pojęcie to jest bardzo często używane, ale i nadużywane, a w parze z intensywnością stosowania nie idzie dyscyplina terminologiczna. Autorytaryzmowi przypisuje się nie do końca zbieżne treści, a to prowadzi z kolei do licznych nieporozumień. By ich uniknąć, Autor w sposób jasny opisuje zespół wszystkich cech konstytuujących autorytaryzm, a co ważniejsze – w sposób zdecydowany i jednoznaczny odróżnia autorytaryzm od totalitaryzmu. Uzupełnieniem tego rozdziału jest zdefiniowanie różnych rodzajów autorytaryzmów oraz charakterystyka autorytaryzmu rozumianego jako postawa i ideologia.

Kolejnym ciekawym problemem poruszonym w publikacji jest rola terroru w systemach totalitarnych. Systemy te bowiem, utożsamiając się z wybraną ideologią, wykorzystują cały aparat państwa do głoszenia i wcielania w życie jednej wizji świata. Opierając się na jednym, zamkniętym, dogmatycznym opisie rzeczywistości, państwo totalitarne zwalcza swojego największego wroga – wolność, wykorzystując wszelkie możliwe środki i metody. Wśród nich prym wiedzie terror oraz umiejętne wykorzystanie teorii spisku.

Ostatni fragment drugiej części, a zarazem całej książki to przedstawienie tzw. totalitarnego elitaryzmu – koncepcja partii awangardy stanowiącej, w opinii Autora, egzekutora totalitaryzmu. Jak sam Autor przyznaje, niewiele było politycznych koncepcji tak szeroko analizowanych i komentowanych jak teoria partii awangardy Lenina i niewiele

politycznych koncepcji wywarło tak silny i bezpośredni wpływ na politykę praktyczną. Autor podjął trud przytoczenia i zanalizowania podstawowych elementów tej koncepcji oraz ich znaczenia w różnych kontekstach historycznych.

Recenzowana publikacja Marka Bankowicza i Wiesława Kozuba-Ciembroniewicza *Dyktatury i tyranie. Szkice o niedemokratycznej władzy* na pewno nie wyczerpuje wszystkich zagadnień związanych z tematem książki. Autorzy nie stawiali sobie jednak takiego celu. W książce znajdujemy zbiór szkiców, w których w sposób rzetelny i naukowy Autorzy odpowiadają na szereg niezwykle ważnych pytań związanych z najważniejszymi i najbardziej tragicznymi wydarzeniami XX wieku. Odpowiadają na nie z punktu widzenia politologów. Wnikliwy czytelnik znajdzie w recenzowanym wydawnictwie wiele interesujących informacji, a przede wszystkim książka może stać się znakomitą inspiracją do dalszych studiów i przemyśleń, ponieważ wciąż brak odpowiedzi na bardzo wiele istotnych pytań o naturę totalitaryzmów, dyktatur i tyranii, a zwłaszcza o genezę tych zbrodniczych systemów i ideologii.